

Biljana Jovković¹,
Univerzitet u Kragujevcu,
Ekonomski fakultet

TESTIRANJE REALNOSTI CIKLUSA TRANSAKCIJA I SALDA RAČUNA ZALIHA I STALNE IMOVINE

Rezime: Revizija je proces ispitivanja istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja preduzeća kako bi se oni učinili kredibilnijim za sadašnje i potencijalne korisnike. Revizor uvek iznosi mišljenje u izveštaju revizora o finansijskim izveštajima u celini, ali kroz proces pojedinačnog ispitivanja bilansnih pozicija i uzorkovanih transakcija stižu se dokazi o ostvarenosti najznačajnijih revizorskih ciljeva: postojanje, potpunost, vlasništvo, vrednovanje, razgraničenje, prezentacija i obelodanjivanje. Najznačajnije bilansne pozicije većine privrednih društava jesu stalna imovina i zalihe. Cilj istraživanja ovog rada je sagledavanje hronologije najvažnijih postupaka ispitivanja koje revizori sprovode u procesu revizije zaliha i fiksne imovine. Metode istraživanja koje se u radu koriste su analiza pojedinih postupaka i komparacija primenjenih metoda. Saldo računa glavne knjige koji predstavlja vrednost pojedinih bilansnih pozicija rezultat je dejsta poslovnih transakcija koje su inicirane, izvršene i računovodstveno evidentirane u preduzeću. Da bi revizor formirao mišljenje o objektivnom vrednovanju bilansnih pozicija iskazanim u finansijskim izveštajima neophodno je steći dovoljne i relevantne dokaze putem testiranja kako ciklusa transakcija tako i neposrednim direktnim testiranjem iskazanih bilansnih vrednosti. Rezultati ovog istraživanja su sistematičan prikaz i poboljšanje primenjenih metoda ispitivanja ovih ciklusa transakcija. Na osnovu sprovedenih istraživanja u radu zaključujemo da je neophodno sprovesti relevantne postupke ispitivanja ciklusa transakcija i salda računa ovih važnih bilansnih pozicija radi uveravanja da su osnovni revizorski ciljevi ostvareni.

¹ bjovkovic@sbb.rs

Planiranje testiranja, njegova implementacija i zaključci koji se na osnovu sprovedenog testiranja ciklusa transakcija i salda računa stalne imovine i zaliha izvode tema su ovog rada.

Ključne reči: *revizorski testovi, ciklus transakcija, revizorski ciljevi, neposredna testiranja salda računa, ključni kontrolni postupci*

REALITY TESTING OF FIXED ASSETS AND INVENTORIES ACCOUNT BALANCES AND CYCLE TRANSACTION

Abstract: *Auditing is an official examination and verification of financial statements of a company, with an objective to give reasonable assurance to current and potential users of these statements that they can be relied upon to present a true and fair view. The auditor responsibilities are to express an opinion on the overall financial statements and to issue an audit report. In order to do that, an auditor needs to perform a testing of individual account balances and sampled transactions and to obtain evidences that main auditing objectives are achieved: existence, completeness, rights and obligations, valuations, cut-off, presentation and disclosure. Major balance sheet items of most companies are fixed assets (tangible non-current assets) and inventories. The aim of this paper is to consider the chronology of the most important testing procedures conducted by auditors in the audit of inventories and fixed assets, research methods that operate using the analysis of individual operations and comparisons of the applied methods. Account balances in the general ledger which represents the value of certain balance sheet items are the result of effects of business transactions that were initiated, conducted and recorded. In order to form an opinion on whether the account balances included in the financial statements are presented fairly, the auditor needs sufficient appropriate audit evidence, gathered through testing of transactions and direct testing of reported balance sheet values. The results of this research are a systematic view of the applied methods and improvement of the examination of these transactions cycles. Based on the research conducted in the article we conclude that it is necessary to implement the relevant procedures and testing cycle of transactions that balance these important balance sheet items for assurances that the main audit objectives have been achieved.*

Test planning, its implementation and conclusions resulting from testing of fixed assets and inventories account balances and transactions are the topics of this article.

Keywords: *audit tests, cycle of transactions, audit objectives, direct testing of account balances, key control procedures*

JEL Classification: M41, M42

UVOD

Revizorske procedure ispitivanja realnosti finansijskih izveštaja preduzeća obuhvataju sprovođenje: testiranja kontrola, nezavisnih testova transakcija i testova salda računa. Kada su kontrole efektivne i procenjeni kontrolni rizik nizak, revizor će prvenstveno planirati izvođenje kontrolnih testova da bi stekao razumno uveravanje u postizanje tih kontrolnih ciljeva.

Testovi transakcija bave se obradom određenih transakcija u računovodstvenom sistemu i najčešće se izvode pre kraja godine, pre testiranja salda računa. Planiranje testova transakcija obično se vrši u isto vreme kada i planiranje testova salda računa. Revizorskim programom za testiranje transakcija najpre se planira dokumentovanje razumevanja interne kontrole kao i opis procedura izvedenih u dobijanju razumevanja interne kontrole i procenjenog kontrolnog rizika. Rezultati prethodnih procedura opredeljuju dalji rad revizora u pogledu planiranja obima i vremena izvođenja testiranja transakcija. Kontrolni testovi obezbeđuju dokaz o tome da li je pogrešan iznos verovatan dok suštinski testovi obezbeđuju dokaz o tome da li pogrešan iznos zaista postoji. Nakon planiranja testova transakcija revizor vrši njihovo sprovođenje kako bi se uverio u ispravnost računovodstvenog obuhvata pojedinih grupa transakcija. Svrha ovih testova je da se odredi da li su svi revizorski ciljevi u vezi sa transakcijama ostvareni za svaku grupu transakcija. Bez obzira da li su testovi transakcija testovi dvostruke namene ili nezavisni testovi, revizorov cilj sprovođenja testiranja je dobijanje razumne sigurnosti o pouzdanosti i tačnosti obrade određenih transakcija kako bi se ograničili nezavisni testovi salda računa. Karakteristične grupe transakcija koje se pojavljuju u većini preduzeća a čije testiranje vrši revizor, mogu se klasifikovati u sledeće prepoznatljive cikluse:

- transakcija prodaje;
- transakcija nabavke;
- transakcija zaliha i stalne imovine;
- transakcija finansija i
- transakcija isplata zarada.

U ovom radu bavićemo se testiranjem ciklusa zaliha i stalne imovine. Nakon testiranja računovodstvenog obuhvatanja ovih transakcija revizori planiraju i sprovede neposredna testiranja bilansnih pozicija stalne imovine i zaliha. Rezultati testiranja transakcija upućuju na smanjenje ili povećanje obima planiranih postupaka neposrednog testiranja ovih bilansnih pozicija u cilju formiranja dovoljnog dokaznog materijala za iznošenje revizorskog mišljenja. Neposredna

testiranja valjanosti bilansnih pozicija stalne imovine i zaliha predstavljena su u drugom delu ovog rada.

1. TESTIRANJE CIKLUSA TRANSAKCIJA

Testovima transakcija testira se adekvatnost obrade transakcija u računovodstvenom sistemu klijenta i mogu predstavljati testove kontrole, (Jovković 2010, p. 133) nezavisne testove novčanih grešaka ili testove dvostruke namene. Ovi testovi su, često, testovi sa dve svrhe s obzirom na to da revizor ispituje knjiženja ili dokumenta kako bi video da su obrada i povezani kontrolni postupci bili izvršeni pravilno, a zatim ponovo sprovodi rutinske provere da bi se uverio da su efektivno sprovedeni. Test transakcija može biti potpuno nezavisan (supstantivan) test ako ne postoje politike ili postupci sistema interne kontrole koje treba testirati. Na primer, ako kod klijenta postoje postupci ponovnog izračunavanja vrednosti i ispravnosti prodajnih faktura od strane drugog referenta i stavljanje inicijala koji ukazuju na njihovo izvršenje, onda revizor može ispitati fakture prodaje da bi video jesu li ispitane (test kontrole) i ponovno izvršiti ispitivanje faktura (test novčane greške) i, sprovedeni zajedno, čine test dvostruke namene. Ako, pak, kod klijenta nisu uspostavljeni ovakvi postupci provere, revizor će sam izvršiti ispitivanje faktura, što predstavlja čisto nezavisan test transakcija.

Predstavićemo testiranje ciklusa transakcija fiksne imovine, a zatim i testiranje ciklusa transakcija zaliha kao dva elementarna ciklusa poslovnih transakcija koji egzistiraju u svakom privrednom društvu.

1.1. Testiranje ciklusa transakcija zaliha

Ciklus zaliha kod proizvodnih preduzeća započinje kupovinom i skladištenjem sirovina koje se upotrebljavaju u proizvodnji, a završava se realizacijom i otpremom gotovih proizvoda. Ciklus obuhvata sve transakcije koje se odnose na aktivnosti transformacije sirovina u gotove proizvode ukoliko je reč o proizvodnom preduzeću.

Kod trgovinskih preduzeća ciklus obuhvata aktivnosti držanja i fizičkog kontrolisanja zaliha pre prodaje. Najčešća dokumenta koja se javljaju u vezi sa transakcijama ciklusa zaliha su: prijemnice sirovina, nalog za izdavanje materijala, datoteka zaliha, plan proizvodnje, izveštaj o proizvodnji i troškovima proizvodnje, izveštaj o stanju zaliha i otpremnice. Na osnovu plana proizvodnje vrši se nabavka potrebnih sirovina koje se od prijemnog odeljenja prenose u skladište sirovina. Po prijemu naloga za izdavanje sirovina prispelog iz proizvodnje, skladište izdaje

sirovine proizvodnom odeljenju, gde se mora vršiti kontrola kretanja materijala i nastalih proizvodnih troškova prema radnim nalogima. Gotovi proizvodi se skladište u magacinu gotovih proizvoda, odakle se prema primljenim narudžbenicama kupaca u prodajnom odeljenju vrši otpremanje gotovih proizvoda i izdaju otpremnice.

Transakcije ciklusa zaliha obuhvataju transakcije:

- evidentiranja zaliha i
- evidentiranja troškova.

Obuhvatom transakcija evidentiranja zaliha stvaraju se informacije o količini zaliha, fizičkoj lokaciji sirovina, nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda. Testovi transakcija evidentiranja zaliha usmereni su na fizičku proveru zaliha - počev od sirovina, preko nedovršene proizvodnje, pa do gotovih proizvoda. Nastoje se dokazati preciznost evidentiranih prenosa i odsustvo duplog obračunavanja vrednosti zaliha. Na primer, testira se nabavka sirovina poredeći podatke iz faktura dobavljača sa evidencijom sirovina na računu. Zatim se prati kretanje i obuhvat transformacije sirovina kroz proizvodni proces u nedovršenu proizvodnju i evidentiranje završene proizvodnje na računu gotovih proizvoda. Transakcije evidentiranja troškova odnose se na alociranje troškova i formiranje cene koštanja gotovih proizvoda putem vezivanja direktnih troškova za radne naloge. Istovremeno se određuje i način vrednovanja troškova prodatih proizvoda putem odabira neke od metoda (FIFO i prosečna cena) i slično. Testovi transakcija evidentiranja troškova usmereni su na ispitivanje revizora o tome da li je preduzeće adekvatno pripisalo pripadajuće troškove zalihama koje se proizvode i time pravilno vrednovalo zalihe i iskazane rashode perioda s obzirom na to da se direktni troškovi vezuju za proizvode koji su ih uslovili dok se opšti troškovi raspoređuju na proizvode prema ključu raspodele i delom smatraju rashodom perioda. Revizor testira pregled obračuna i rasporeda troškova i utvrđuje da li su alocirani troškovi u korelaciji sa proizvodima kojim su pripisani.

Da bi se osigurao adekvatan računovodstveni tretman transakcija ciklusa zaliha, preduzeće treba da uspostavi zadovoljavajuće kontrolne procedure koje će obezbediti da su sve transakcije:

- odobrene;
- izvršene;
- evidentirane i
- da je pristup sredstvima ograničen.

Preduzeće treba da ustanovi kontrolnu politiku odobrenja svakog plana proizvodnje od strane menadžmenta kako bi se izbeglo da se proizvedu proizvodi koji nepotrebno povećavaju stanje proizvoda koji su već na zalihama. Najčešće

menadžment definiše kriterijume proizvodnje u vidu pisanog izveštaja ili centralizuje odobravanje radnih naloga koji se realizuju u proizvodnji. Odobrenost izvršenih transakcija revizor testira tako što ispituje da li su radni nalozi i proizvodnja u toku odobreni od ovlašćene osobe i u skladu sa ograničavajućim kriterijumima menadžmenta. Revizor bira uzorak radnih naloga i proverava postojanje adekvatnog odobrenja za inicirane transakcije transformacije sirovina u proizvodnju u toku.

U nastojanju da izbegne gubitak i zloupotrebu zaliha, menadžmet će definisati procedure za korišćenje, kretanje i pristup zalihama ograničavajući izvršenje transakcija sa zalihama samo na ovlašćena lica. Revizor će testirati da li su odobrene transakcije izvršene u skladu sa uputstvima menadžmenta prateći dokumenta koja dokazuju nastanak transakcije od momenta njihovog iniciranja do obuhvata na odgovarajućem računu konkretne vrste zaliha.

Usvojene procedure kretanja i korišćenja zaliha ne moraju da znače da će se prenos i korišćenje zaliha evidentirati na odgovarajući način. Kretanje i korišćenje zaliha mora se evidentirati u tačnim iznosima za odgovarajući period i pravilno klasifikovati kako bi se izbegle netačne tvrdnje i gubici. Revizor testira evidentiranje transakcija ispitivanjem ustanovljenih procedura evidentiranja, ispitivanjem periodičnih analitičkih izveštaja i mesečnih pregleda kretanja zaliha kako bi se uverio da su sve realizovane transakcije evidentirane i da su evidentirane transakcije zaista i realizovane.

S obzirom na to da zalihe (posebno vrednih potrošnih dobara) mogu biti ukradene, izgubljene ili oštećene, neophodno je ograničiti pristup zalihama isključivo ovlašćenim licima i time sprečiti da salda računa sadrže netačne tvrdnje. U adekvatnost pristupa sredstvima revizor se uverava posmatranjem fizičkog manipulisanja sredstvima, načinom osiguranja sredstava, ispitivanjem razdvajanja odgovornosti rukovanja zalihama od evidentiranja zaliha obračuna troškova. Ukoliko se transakcije ciklusa zaliha računovodstveno adekvatno obuhvataju, postojaće manja potreba za neposrednim testiranjem salda računa zaliha.

1.2. Testiranje ciklusa transakcija fiksne imovine

Da bi se izvršila transformacija sirovina u zalihe gotovih proizvoda, neophodno je da preduzeće raspolaže nekretninama, postrojenjima i opremom koji se koriste bilo direktno ili indirektno u procesu konverzije. Trošak korišćenja ovih sredstava ulazi u vrednost proizvedenih dobara i tako utiče na vrednost iskazanih proizvoda. O svim osnovnim sredstvima preduzeće vodi analitičku evidenciju u vidu knjige osnovnih sredstava koja sadrži podatke o nabavnoj ceni sredstva, datumu kupovine, metodu amortizacije, procenjenom veku trajanja i sl. U postupku

revizije transakcija osnovnih sredstava revizor treba da uporedi da li je analitička evidencija usaglašena sa glavnom knjigom.

Najznačajnije transakcije koje se odvijaju u vezi sa fiksnim sredstvima su:

- nabavka osnovnih sredstava;
- investiciono ulaganje i popravke;
- rashodovanje sredstava;
- amortizacija i
- prodaja sredstava.

Sa aspekta revizije, značajno je ispitati da li su ove transakcije odobrene, izvršene i evidentirane na ispravan način i da li je pristup sredstvima ograničen.

Sve transakcije nabavke, otuđenja, rashodovanja osnovnih sredstava treba da budu *odobrene* od strane uprave kako bi se izbeglo da sredstva budu otuđena po neodgovarajućoj ceni ili da budu nabavljena nepotrebna sredstva. Revizor testira okončane transakcije i one koje su u postupku realizacije i to da li postoji pisano odobrenje za njihovo iniciranje. Ove transakcije često su velike po vrednosti, pa je potrebno proveriti da li su odobrene od strane odgovarajućeg nivoa uprave kako se ne bi desilo da nabavka ili prodaja fiksne imovine bude inicirana od lica koji za to nisu ovlašćena.

Revizor testira transakcije nabavke, investicionog ulaganja, obračuna i rasporeda amortizacije, prodaju sredstava i da li se izvršavaju u skladu sa odobrenjem. Svako izvršavanje koje vodi pogrešnom iskazivanju fiksnih sredstava utiče na kvalitet finansijskih izveštaja.

O svim promenama na osnovnim sredstvima neophodno je voditi adekvatnu evidenciju u vidu knjige osnovnih sredstava, sintetičke evidencije, mesečnih pregleda, pregleda obračuna i rasporeda amortizacije. Adekvatnost evidentiranja fiksnih sredstava testira se izborom uzorka analitičke evidencije osnovnih sredstava i proverom da li su podaci pravilno obuhvaćeni na računu glavne knjige.

Evidenciju osnovnih sredstava, kao i sama sredstva, neophodno je adekvatno zaštititi i ograničiti pristup samo ovlašćenom osoblju. Ukoliko bi pristup evidencijama bio slobodan, podaci bi se mogli neovlašćeno menjati, čime bi se prikrile izvedene pronevere ili manipulacije. U adekvatnost zaštite sredstava revizor se uverava posmatranjem rukovanja i raspolaganja sredstvima. Računovodstveni obuhvat transakcija nabavke revizor testira izvođenjem testa transakcija nabavki i investicionog ulaganja koji se obavlja kroz sledeće korake (Ricchiute 2003, p. 528):

- pribaviti kratak pregled nabavki fiksnih sredstava od računovodstva;

- slediti podatke iz pregleda i utvrditi da li su obuhvaćeni u glavnoj knjizi;
- izabrati uzorak nabavki i za svaku nabavku iz uzorka:
 - pregledati autorizaciju naloga za nabavku, prijemnicu, fakturu dobavljača i ostalu prateću dokumentaciju;
 - pregledati dokumenta o isplati nabavke;
 - pregledati dokumenta o nastanku obaveze plaćanja i njihov obuhvat u glavnoj knjizi;
 - ispitati pravilnost klasifikacije nabavke kao osnovnog sredstva i ulaganja u poboljšanje sredstva kao povećanje njegove vrednosti, a ne kao tekući trošak.

Slično kao i za transakcije nabavki, revizor bira uzorak transakcija otuđenja i rashodovanja osnovnih sredstava iz pregleda (izveštaja) otuđenja i vrši proveru prateće dokumentacije kako bi se uverio da su izvršene transakcije odobrene i evidentirane na pravilan način. Testovi transakcija amortizacije uključuju računanje i pregled evidentiranih iznosa, veka trajanja, otpisane vrednosti i slično. Test se izvodi kroz sledeće korake: pregledati metode amortizacije po grupama dobara, vek trajanja i otpisane vrednosti; odabrati uzorak fiksnih sredstava i za svako osnovno sredstvo odrediti da li se vek trajanja i otpisana vrednost slažu sa usvojenom politikom; ponovo izračunati troškove amortizacije i proveriti tačnost obračuna preduzeća.

Izvođenjem obimnijeg testiranja transakcija ciklusa fiksnih sredstava i na bazi nalaza testova koji ukazuju da su transakcije adekvatno računovodstveno obuhvaćene zahvaljujući efikasnim kontrolnim politikama, smanjuje se potreba većeg testiranja odnosnih salda računa na koje transakcije utiču: računi fiksne imovine, troškovi amortizacije, rashodi i prihodi po osnovu prodaje i rashodovanja osnovnih sredstava, obaveze prema dobavljačima osnovnih sredstava, proizvodnja u toku, gotovi proizvodi i slično.

2. NEPOSREDNO TESTIRANJE SALDA RAČUNA

Osim testiranja računovodstvenog obuhvatanja transakcija pojedinih poslovnih ciklusa, revizori planiraju i sprovode neposredna testiranja bilansnih pozicija. Neposredno testiranje salda računa deo je programa revizije i obuhvata planirane postupke testiranja konkretnih bilansnih pozicija. Na osnovu rezultata testiranja transakcija moguće je reducirati ili povećati obim planiranih postupaka neposrednog testiranja bilansnih pozicija u cilju formiranja dovoljnog dokaznog materijala za iznošenje revizorskog mišljenja. Mada mnoge od tradicionalnih procedura revizije mogu biti poboljšane korišćenjem računara, takva unapređenja

ne treba da zamene ili umanje nezavisni profesionalni instinkt i veštinu revizora (Christensen & Byington 2003, p. 26).

U procesu neposrednog testiranja bilansnih pozicija revizori testiraju:

- postojanje;
- potpunost;
- prava i obaveze;
- vrednovanje;
- prezentaciju i
- obelodanjivanje svake bilansne pozicije pojedinačno.

Koje bilansne pozicije će biti predmet testiranja zavisi od prirode poslovanja svakog konkretnog preduzeća i strukture njegove imovine, kapitala i obaveza. U privrednim preduzećima najčešće se pojavljuje i od strane revizora vrši testiranje: stalne imovine, zaliha, potraživanja, gotovine i gotovinskih ekvivalenata, kapitala, obaveza, rashoda i prihoda. Ciljevi testiranja, vrste testova i specifičnosti stalne imovine i zaliha izloženi su u nastavku.

2.1 Testiranje stalne imovine

Stalna imovina obuhvata: neuplaćeni upisani kapital; nematerijalna ulaganja; gudvil; nekretnine, postrojenja, opremu i biološka sredstva; dugoročne finansijske plasmane. U većini preduzeća nekretnine, postrojenja, oprema i nematerijalna ulaganja čine najveći deo stalne imovine. Iz ovog razloga, pažnju ćemo posvetiti razmatranju testiranja ovih bilansnih pozicija i osnovnih testiranja koja se sprovede kod dugoročnih finansijskih plasmana.

Iako stalna imovina za većinu preduzeća ima najznačajnije učešće u vrednosti ukupne imovine preduzeća, revizori najčešće utroše relativno malo vremena za njihovu reviziju iz sledećih razloga:

- promene na računima su relativno male;
- početni saldo je proveren u prethodnoj reviziji;
- manje su podložni nezakonitom prisvajanju i kriminalnim radnjama;
- manje je značajno pitanje razgraničenja transakcija i
- manje su izraženi problemi vrednovanja.

Testiranje salda bilansnih pozicija stalne imovine vrši se u cilju provere osnovnih eksplicitnih i implicitnih tvrdnji menadžmenta preduzeća. U kom stepenu

će se vršiti testiranja zavisi od efikasnosti sistema interne kontrole u oblasti nekretnina, postrojenja i opreme. Klijent može uspostaviti sledeće oblike kontrole u ovom domenu: izrada plana kapitalnih ulaganja kako bi se kontrolisali izdaci za nabavke, uspostavljanje politike autorizacije nabavki i vođenje analitike osnovnih sredstava kao detaljne evidencije nekretnina, postrojenja i opreme.

Analitika osnovnih sredstava predstavlja veoma važan izvor informacija revizora za provere osnovanosti tvrdnji menadžmenta koje su sadržane u finansijskim izveštajima: postojanje, potpunost, prava i obaveze, vrednovanje, prezentacija i obelodanjivanje. Neophodno je da revizor sprovede dovoljno testova koji će ga uveriti u ostvarenost ili neostvarenost određene tvrdnje menadžmenta.

Ukoliko se želi proveriti ostvarenost cilja postojanja nekretnina, postrojenja i opreme, revizor će sprovesti postupke revizije: inspekcije, ispitivanje dokumentacije o nabavci i provere amortizovanih i prodatih fiksnih sredstava sa aspekta ispravnosti evidencije i vrednovanja. Inspekcijom se proverava da li uistinu postoje navedena sredstva koja su evidentirana u analitičkoj evidenciji i ispituju se glavne pozicije nekretnina, postrojenja i opreme koji su nabavljeni u tekućem periodu. Ispitivanjem dokumentacije o nabavci revizor analizira sintetičke račune i ispituje ključnu dokumentaciju: ugovore o nabavci, fakture dobavljača, ovlašćenja upravnog odbora za nabavku, dokumenta o vlasništvu itd. Ako je reč o sopstvenoj proizvodnji sredstava, revizor proverava da li je realno izražena cena koštanja sredstva. Revizor vrši provere pravilnosti knjiženja rashodovanja i prodaje nekretnina, postrojenja i opreme radi dobijanja sigurnosti da su rashodovana sredstva pravilno računovodstveno obuhvaćena i transakcije prodaje ispravno evidentirane.

Testiranje potpunosti salda računa nekretnina, postrojenja i opreme vrši se izvođenjem analitičkih postupaka, analize izdataka za popravke i održavanje i ispitivanjem ugovora o lizingu. Analitički postupci mogu usmeriti revizora na područja bilansa koja sadrže materijalno pogrešne iznose. Revizor može uporediti mesečne troškove održavanja i opravki tekuće sa prethodnom godinom ili planiranim troškovima, troškove amortizacije prema vrednosti osnovnih sredstava tekuće i prethodne godine i sl. Cilj analize troškova opravki i održavanja je provera da li troškovi koje je trebalo kapitalizovati i amortizovati tokom veka trajanja sredstva nisu iskazani kao troškovi obračunskog perioda i time terete bilans uspeha. Ispitivanje ugovora o lizingu vrši se kako bi se revizor uverio da su sve obaveze po osnovu lizinga pravilno klasifikovane i prezentirane u bilansu.

Ispitivanje tvrdnje prava i obaveze vrši se sa ciljem uveravanja revizora u to da su sredstva koja je klijent uključio u svoj bilans zaista njegovo vlasništvo. S tim u vezi, revizor procenjuje da li su sredstva uzeta na lizing pravilno iskazana u računovodstvu, proverava postojanje hipoteke ili zaloge nad sredstvima na osnovu zapisnika sa sednica upravnog odbora i sl.

Testiranje vrednovanja nekretnina, postrojenja i opreme obavlja se u cilju provere da li su sredstva evidentirana i bilansirana u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima. Sprovodi se test provere tačnosti evidentiranih nekretnina, postrojenja i opreme i test provere pravilnosti obračuna amortizacije. Tačnost evidentiranih sredstava najčešće se proverava poređenjem podataka iz analitike sredstava i pripremljenih tabelarnih pregleda početnog stanja sredstava, svih promena u tekućem periodu i krajnjeg salda. Testiranje pravilnosti obračuna amortizacije značajno je, istovremeno, i za realnost bilansa stanja i za realnost bilansa uspeha. Provera tačnosti obračuna amortizacije obavlja se imajući u vidu: obavezu klijenta da obračuna amortizaciju, početak i trajanje obračunavanja amortizacije, primenjenje stope, metode i sl. Korišćenje revizorskog softvera naročito je efikasno u situacijama kada je potrebno izvršiti poređenje podataka, selekciju, sumiranje i kalkulaciju kao vid provere izraženih salda (Andrić et al. 1997, p.180).

Ispitivanjem da li su nekretnine, postrojenja i oprema klasifikovana i obelodanjena u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima testira se tvrdnja prezentacije i obelodanjivanja sredstava. Uvidom u bilans stanja revizor se uverava u način klasifikovanja i prezentacije pojedinih bilansnih pozicija. Bilans stanja sadrži salda računa iz glavne knjige i najčešće zbirne veličine dok se u napomenama uz finansijske izveštaje navode detalji o strukturi nekretnina, postrojenja i opreme. Obelodanjivanja, uz finansijske izveštaje, sadrže: metod za obračun amortizacije, korisni vek trajanja pojedinih kategorija sredstava, bitne aspekte računovodstvene politike, prava i obaveze koje proizilaze iz ugovora o lizingu i drugo. Ukoliko revizor proceni da je obelodanjivanje neadekvatno i od materijalnog značaja, može izraziti negativno mišljenje ili mišljenje sa rezervom. Međunarodnim računovodstvenim standardima se definiše minimum podataka koje preduzeća moraju obelodaniti za svaku pojedinačnu poziciju, što predstavlja osnov za procenu ostvarenosti ovog cilja od strane revizora.

Nematerijalna ulaganja predstavljaju izdatke koji se otpisuju u periodu dužem od jedne godine, ne mogu se raspodeliti na pojedina materijalna ulaganja i obuhvataju: osnivačka ulaganja, ulaganja u istraživanje i razvoj, koncesije, patente, licence i slična prava. U postupku revizije nematerijalnih ulaganja, važno je utvrditi pouzdanost sistema evidencije pribavljenih nematerijalnih ulaganja i adekvatno razgraničenje troškova između obračunskih perioda. Međutim, za razliku od materijalnih sredstava, efikasnije je vršiti obimnija ispitivanja realnosti salda nematerijalnih ulaganja na dan bilansa. Revizija nematerijalnih ulaganja zahteva obimnije profesionalno rasuđivanje i iskustvo revizora. Testiranje ove bilansne pozicije obuhvata ispitivanje postupaka koje klijent primenjuje u izračunavanju njenog iznosa. Nematerijalna ulaganja nabavljena na tržištu evidentiraju se po nabavnim vrednostima, pa revizori testiraju prateću dokumentaciju kako bi se uverili da je nabavna vrednost pravilno utvrđena i evidentirana. Vrednovanje nematerijalnih ulaganja otežava okolnost da vrednost

nematerijalnih ulaganja potiče od budućih ekonomskih koristi koje se od njih osnovano očekuju. Uz to se javljaju u neopipljivom obliku pa je mnogo teže identifikovati njihovo postojanje. Testiranjem otpisivanja nematerijalnih ulaganja revizor se uverava u konzistentnost i ispravnost primenjene metode otpisivanja u obračunskom periodu.

Dugoročni finansijski plasmani obuhvataju finansijska ulaganja čiji je rok dospeća duži od godine dana i obuhvataju: učešća u kapitalu povezanih i drugih pravnih lica, kredite sa rokom dospeća preko godine dana, dugoročne hartije od vrednosti, otkupljene sopstvene akcije, udele i ostale dugoročne plasmane. Najčešće ne predstavljaju vrednosno značajnu stavku u okviru stalne imovine većine pravnih lica. Karakter finansijskih plasmana, kao oblika imovine koji je relativno lako unovčiv, stvara potencijalnu opasnost od pronevera i zloupotreba. S tim u vezi, sa aspekta ciljeva revizije, neophodno je uspostaviti adekvatan sistem interne kontrole koji obuhvata (Whittington & Pany 2010, p. 383):

- uspostavljanje politike limita vrste i gornje granice plasmana u dugoročne hartije od vrednosti;
- egzistenciju službe koja odobrava i kontroliše aktivnosi povezane sa finansijskim plasmanima;
- razganičenje dužnosti između lica koja su zadužena za odobravanje prometa hartija od vrednosti, njihovog čuvanja i evidencije;
- vođenje analitičke evidencije finansijskih instrumenata;
- organizovanje povremenih popisa raspoloživih hartija od vrednosti i drugih oblika finansijskih plasmana od strane internih revizora i nezavisnih lica od funkcije odobravanja, čuvanja ili evidentiranja finansijskih plasmana i
- uspostavljanje provera adekvatnosti računovodstvenih metoda za složene finansijske instrumente od strane kompetentnog osoblja klijenta.

Ocena pouzdanosti sistema interne kontrole klijenta ispituje se najčešće upotrebom upitnika o internoj kontroli. Ispitivanjem klijentovog osoblja dolazi se do nalaza koji ukazuju na kvalitet uspostavljenog sistema, što opredeljuje obim daljeg rada revizora u ovoj oblasti (obim suštinskog ispitivanja).

U procesu nezavisnog testiranja salda računa bilansne pozicije dugoročnih finansijskih plasmana revizor sprovodi najčešće sledeće testove (Whittington & Pany 2010, p. 385):

1. Usaglašavanje vodeće tabele finansijskih plasmana sa računima glavne knjige. Tabela sadrži početni i krajnji saldo u toku godine, povećanja i smanjenja plasmana u toku godine, realizovane kamate i dividende, realizovane i nerealizovane dobitke i gubitke. Revizor proverava

- saglasnost početnog salda plasmana sa saldom iz radnih papira revizije iz prethodne godine, kao i saglasnost zbirna tabele i evidencije na sintetičkom računu;
2. Testiranje salda plasmana i prateće dokumentacije za salda plasmana na kraju godine, kao i sporazuma i ugovora iz kojih su izvedeni finansijski derivati. Revizori proveravaju da li su plasmani vlasništvo klijenta i da li su finansijski derivati pravilno evidentirani i vrednovani u finansijskim izveštajima;
 3. Nezavisne konfirmacije salda finansijskih plasmana. Ukoliko se finansijski plasmani deponuju kod finansijskih institucija, revizor šalje zahtev za nezavisnom potvrdom salda takvih plasmana;
 4. Provere povećanja i smanjenja salda finansijskih plasmana u tekućem periodu i provera pravilnosti razgraničenja između raznih obračunskih perioda. Revizor proverava izvornu dokumentaciju za veće transakcije povećanja i smanjenja plasmana. Predmet testiranja su transakcije plasmana nastale u graničnom periodu (najčešće dve nedelje) pre i posle dana bilansa radi prosuđivanja pravilnosti razgraničenja između obračunskih perioda;
 5. Sprovodi uvid u zapisnike i izveštaje organa i tela zaduženih za finansijske plasmane, čime se otkrivaju neevidentirana povećanja i smanjenja plasmana ili finansijskih instrumenata;
 6. Izvodi ponovna preračunavanja i analitičke postupke radi provere tvrdnji postojanja, vlasništva i potpunosti obuhvata transakcija u vezi sa finansijskim plasmanima. Analitičkim postupcima se proverava realnost iznosa evidentiranih dividendi i naplaćenih kamata. Ponovno preračunavanje iznosa dividendi koje je trebalo primiti i evidentirati može se izračunati na bazi knjige akcija, čime se stvaraju dokazi o izostavljanju ili neizostavljanju prihoda u bilansiranju i dokaze o tome da je klijent vlasnik plasmana iskazanih u računovodstenoj evidenciji;
 7. Procenjuje računovodstveni metod koji je primenjen za finansijske plasmane radi provere pravilnosti vrednovanja i prezentacije finansijskih plasmana u finansijskim izveštajima. Revizor proverava da li je klijent primenio metode vrednovanja u skladu sa relevantnim računovodstvenim standardima. Učešća u kapitalu, hartije od vrednosti i otkupljene sopstvene akcije vrednuju se po nabavnoj vrednosti ili po tržišnoj vrednosti, ukoliko je ona niža, dok se finansijski plasmani u stranoj valuti vrednuju po kursu strane valute na dan bilansa;
 8. Testira adekvatnost prezentacije i obelodanjivanja plasmana u finansijskim izveštajima. Na osnovu rezultata ovog testa, revizor se

uverava u pravilnost razvrstavanja plasmana na kratkoročne i dugoročne finansijske plasmane, kao i u potpunost obelodanih informacija.

Dokazi koje revizori dobijaju procesom testiranja salda računa dugoročnih finansijskih plasmana predstavljaju osnovu za sticanje razumnog uverenja da su ti iznosi realno iskazani. Dodatno uveravanje pruža sistem interne kontrole ukoliko efikasno funkcioniše u oblasti transakcija povećanja i smanjenja salda finansijskih plasmana. Metode procene i verifikacije su različite, ponekad mukotrpne i uvek skupocene (Power 1997, p. 1).

2.2 Testiranje zaliha

Zalihe predstavljaju vrstu obrtnih sredstava koja su kratkoročno vezana u preduzećima, bilo proizvodnog ili trgovinskog tipa. Javljaju se u vidu sirovina, proizvodnje u toku, gotovih proizvoda ili robe i predstavljaju materijalno značajnu poziciju. Revizija pozicije zaliha smatra se jednim od najsloženijih revizorskih poslova. Procena vrednosti zaliha predstavlja komplikovaniji postupak u odnosu na utvrđivanje količine zaliha. Značaj revizije zaliha proističe, najčešće, iz sledećih faktora (Dmitrović-Šaponja 2003, p. 6): poziciju zaliha sačinjavaju različite heterogene stavke, potrebna su različita tehnička znanja pri verifikaciji, utvrđena vrednost zaliha direktno utiče na izražavanje finansijskog rezultata preduzeća i njihova vrednost je od materijalnog značaja u većini preduzeća.

Obimne su transakcije nabavke, toka sirovina, prodaje robe ili gotovih proizvoda doprinoseći na taj način povećanju verovatnoće nastanka slučajne ili namerne greške na saldu računa zaliha u glavnoj knjizi. Često su zalihe locirane i skladištene na udaljenim lokacijama, što dodatno otežava posao revizije, prisustvovanje popisu zaliha, uzorkovanje jedinica radi ispitivanja vlasništva nad zalihama i sl. (Cosserat & Rodda 2009, p. 429)

Testiranje pozicija zaliha sprovodi se u nameri utvrđivanja da li su osnovni revizorski ciljevi ostvareni pri računovodstvenom tretmanu zaliha u preduzeću. U skladu sa definisanim ciljem sprovode se najčešće sledeći osnovni testovi kako bi se došlo do dokaznog materijala koji ukazuje na to da je cilj ostvaren:

Tabela 1: Testiranje salda računa zaliha

Ciljevi revizije zaliha	Testovi salda računa
Postojanost	Potvrditi postojanje zaliha putem prisustvovanja popisu zaliha
Potpunost	Testirati evidentiranost svih zaliha putem provere da li popisna lista i računi zaliha glavne knjige sadrže sve zalihe
Razgraničenje	Utvrđiti da li se nabavke i prodaje odnose na određeni vremenski period putem ispitivanja uzorka prijemnica zaliha nekoliko dana pre i posle kraja godine i ispitivanja uzorka otpremnica u graničnom periodu kako bi se utvrdilo da se evidentirane prodaje odnose na ispravan period
Prava i obaveze	Ispitati dokumenta koja ukazuju na vlasništvo nad zalihama i isključenost iz popisnih lista zaliha koje se nalaze u preduzeću, a nisu vlasništvo preduzeća (konsignacija)
Tačnost	Testirati matematičku tačnost kumulativnih iznosa sprovođenjem ponovnog preračunavanja u dnevniku i glavnoj knjizi
Vrednovanje	Ispitati uzorak kalkulacija vrednosti zaliha (opravdanost uključenih troškova), proveriti njihove prodajne vrednosti (ispitati da li su vrednovane po najnižoj vrednosti i utvrditi da li su zastarele zalihe pravilno procenjene u skladu sa njihovom tekućom vrednošću
Klasifikacija	Testirati pravilnost klasifikacije zaliha u glavnoj knjizi ispitivanjem uzorka stavki i proverom da li su pravilno klasifikovane prema karakteru pozicije
Obelodanjivanje	Ispitati da li finansijski izveštaji sadrže sva potrebna obelodanjivanja u vezi sa zalihama (npr. korišćeni metod vrednovanja zaliha - prosečna nabavna vrednost, i sl.)

Izvor: Arens, Elder & Beasley 2010, p. 644

Na osnovu dobijenih rezultata sprovedenog testa revizor se uverava da je navedeni cilj ili tvrdnja ostvarena i da se pozicija zaliha može prihvatiti kao ispravno iskazana u bilansu preduzeća. Kao dopuna ovim testovima često se sprovode analitički postupci kao pomoćni revizorski testovi kako bi se potvrdila logičnost zaliha i iskazanih troškova prodate robe. Analitički postupci, kao oblik testiranja u reviziji, veoma su korisni pri identifikaciji značajnih grešaka na računima zaliha ili računima troškova prodatih proizvoda. Potencijalne greške koje

se mogu otkriti izvođenjem nekih od analitičkih postupaka prikazane su u tabeli koja sledi.

Tabela 2: Testiranje zaliha primenom analitičkih procedura

Analitički postupci	Potencijalne greške
Poređenje obrta materijala, gotovih proizvoda i ukupnih zaliha sa obrtom u prethodnim godinama i prosečnim obrtom u delatnosti	Zastarevanje zaliha, spor obrt i višak zaliha
Poređenje bruto dobiti po proizvodu sa podacima iz prethodnih godina i vrednostima za delatnost	Identifikovanje neevidentiranja zaliha ili evidentiranje fiktivnih zaliha
Komparacija stvarnih troškova prodatih proizvoda sa planiranim troškovima	Precenjivanje ili potcenjivanje zaliha
Poređenje planskih troškova tekuće godine sa podacima iz prethodnih godina, uz korekciju za tekuće uslove	Identifikacija precenjivanja ili potcenjivanja zaliha
Poređenje stvarnih proizvodnih indirektnih troškova proizvodnje sa planskim vrednostima	Uključivanje ili isključivanje indirektnih troškova proizvodnje.

Izvor: Arens & Loebbecke 1997, p. 649

Nakon izvođena nezavisnih testiranja salda računa zaliha i izvođenja analitičkih postupaka, revizor objedinjuje sve otkrivene greške i vrši njihovu analizu poređenjem sa tolerantnim nivom greške. Ukoliko je otkrivena greška manja od vrednosti koja se toleriše, vrednost zaliha u bilansu se prihvata kao istinito i objektivno prikazana. Finansijski izveštaji u celini su istiniti i objektivni ako su ispunjeni sledeći uslovi: oni su pravedni i nepristrasni, ispunjavaju usvojene računovodstvene principe i zakonske zahteve, prikazuju stvarno stanje stvari pravnog lica, prikazani su na način kojim se ne vrši obmanjivanje i sadrže informacije od značaja (Vitorović 2001, pp. 3-4).

ZAKLJUČAK

Testiranje ciklusa transakcija vrši se radi provere da li su revizorski ciljevi u vezi sa transakcijama ostvareni za svaku grupu transakcija: ovlašćenje i odobrenje, valjanost, potpunost, tačnost knjiženja i usklađivanje. Na osnovu rezumevanja interne kontrole revizor identifikuje da li postoje politike i postupci strukture interne kontrole koji daju razumnu sigurnost o postojanju ovih kontrolnih ciljeva. Ako postoje propisane politike, revizor oblikuje testove njihovog funkcionisanja. Ukoliko se konstatuje njihovo odsustvo, revizor oblikuje nezavisne testove kako bi se uverio da računovodstveno obuhvaćene transakcije ne sadrže monetarne greške.

Karakteristične grupe transakcija koje se pojavljuju u većini preduzeća su: ciklus prodaje, ciklus nabavke, transakcije zaliha i fiksne imovine, transakcije finansija i ciklus transakcija isplate zarada. Najznačajnije transakcije u ciklusu zaliha su evidentiranje zaliha i transakcije evidentiranja troškova, čijim obuhvatom se stvaraju informacije o količini, lokaciji i kretanju zaliha u procesu transformacije u gotove proizvode. Testiranje transakcija ovog poslovnog ciklusa revizor vrši sa namerom sticanja uverenja da su uspostavljene zadovoljavajuće kontrolne procedure odobrenja, izvršenja, evidentiranja i ograničenja pristupa sredstvima. Izvođenjem planiranih testiranja revizor se uverava u postojanje i funkcionisanje ovih kontrolnih procedura koje se smatraju preduslovom ispravnog računovodstvenog tretmana transakcija ciklusa zaliha.

Najznačajnije transakcije u vezi sa fiksnim sredstvima su: nabavka osnovnih sredstava, investiciono ulaganje i popravke, rashodovanje sredstava, amortizacija i prodaja sredstava. Za sve navedene glavne cikluse transakcija i u okviru njih segmentirane homogene grupe transakcija revizor vrši uzorkovanje i sprovodi testove, čijim nalazima se potvrđuje ili osporava ispunjenje definisanih revizorskih ciljeva. Na osnovu rezultata testiranja transakcija moguće je reducirati ili povećati obim planiranih postupaka neposrednog testiranja bilansnih pozicija u cilju formiranja dovoljnog dokaznog materijala za iznošenje revizorskog mišljenja. U programu revizorskih postupaka neophodno je da revizor sinhronizuje smer testiranja kako ne bi došlo do nepotrebnog dupliranja testiranja ili pojave propusta u testiranju. Ako testovi transakcija ukazuju na adekvatnost njihovog računovodstvenog tretmana, moguće je smanjiti obim neposrednog testiranja salda računa koji sačinjavaju i formiraju te transakcije i obrnuto.

U procesu neposrednog testiranja bilansnih pozicija revizori oblikuju odgovarajuće testove kako bi ispitali postojanje, potpunost, prava i obaveze, vrednovanje, prezentaciju i obelodanjivanje svake bilansne pozicije pojedinačno. U privrednim preduzećima najčešće se vrši testiranje stalne imovine, zaliha, potraživanja, gotovine i gotovinskih ekvivalenata, kapitala, obaveza i računa bilansa uspeha. Pri sprovođenju neposrednog testiranja salda računa glavne knjige

ili pojedinih bilansnih pozicija različiti su prioriteti revizora. Ukoliko testiraju pozicije obaveza, naglasak je na dokazivanju potpunosti iskazane vrednosti tj. na dokazivanju odsustva podcenjenosti ovih bilansnih pozicija. Ako se testiraju pozicije imovine nastoji se dokazati valjanost obuhvaćenih transakcija tj. odsustvo eventualne precenjenosti. Testiranje bilansnih pozicija stalne imovine vrši se u cilju provere osnovnih eksplicitnih i implicitnih tvrdnji menadžmenta preduzeća, a količina testiranja zavisi od efikasnosti sistema interne kontrole. Testiranje revizorskog cilja vrednovanja kod nekretnina, postrojenja i opreme obavlja se u cilju provere da li su sredstva evidentirana i bilansirana u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima. Revizori testiranjem proveravaju tačnost evidentiranih nekretnina, postrojenja i opreme i test provere pravilnosti obračuna amortizacije koji je istovremeno značajan i za realnost bilansa stanja i za realnost bilansa uspeha.

U postupku revizije nematerijalnih ulaganja važno je utvrditi pouzdanost sistema evidencije pribavljenih nematerijalnih ulaganja i adekvatno razgraničenje troškova između obračunskih perioda. Revizija ove bilansne pozicije zahteva obimnije profesionalno rasuđivanje i iskustvo revizora.

Nezavisna testiranja salda računa bilansne pozicije dugoročnih finansijskih plasmana najčešće podrazumevaju sprovođenje testova: usaglašavanje vodeće tabele finansijskih plasmana sa računima glavne knjige, testiranje salda plasmana i prateće dokumentacije za salda plasmana na kraju godine, kao i sporazuma i ugovora iz kojih su izvedeni finansijski derivati, nezavisna konfirmacija salda finansijskih plasmana i provera povećanja i smanjenja salda finansijskih plasmana u tekućem periodu kao i provera pravilnosti razgraničenja između obračunskih perioda.

Koji testovi i u kojoj meri će se sprovođiti u konkretnom revizorskom angažmanu uslovljeno je individualnim karakteristikama svakog klijenta i nije moguće primeniti jednoobrazan i univerzalan prisup u svim slučajevima.

Praksa svakodnevno iznedri nove slučajeve i pouke za revizore koje je potrebno imati na umu i svakodnevno ih prilagođavati i adaptirati u novim angažmanima. Jedno je sigurno: promene su stalno prisutne i neminovno im se moramo prilagođavati.

Literatura:

1. Andrić, M., Cvetković, V., Krsmanović, B., Ljubisavljević, S. 1997, *Revizija – pojmovi, standardi, propisi*, Ekonomski fakultet, Subotica.
2. Arens, A., Loebbecke, J. 1997, *Auditing an integrated approach*, seventh edition, Prentice-Hall International.

3. Arens, A., Elder, R., Beasley, M. 2010, *Auditing and assurance services - an integrated approach*, Pearson Education, 14th edition.
4. Christensen, J., Byington, J. 2003, "The computer: an essential fraud detection tool", *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, Wiley Periodicals, Volume 14 5/03.
5. Cosserrat, G., Rodda, N. 2009, *Modern auditing 2009.*, Wiley & Sons, London, third edition.
6. Dmitrović-Šaponja, Lj. 2003, "Značaj revizije zaliha", DST d.o.o, Beograd, *Revizija* br. 15 (16/03).
7. Jovković, B. 2010, „Primena postupaka uzorkovanja revizora za svrhu testiranja kontrola preduzeća klijenta”, *Ekonomski horizonti* 2/2010, Ekonomski fakultet Kragujevac, pp. 133-155.
8. Power, M. 1997, *The audit society*, Oxford University Press.
9. Ricchiute, D. 2003, *Auditing and assurance services*, Seventh edition, South-western Thomson learning.
10. Vitorović, B. 2001, "Značaj koncepta istinitosti i objektivnosti u reviziji", DST d.o.o, Beograd, *Revizija* br. 23/01.
11. Whittington, R. and Pany, K. 2010, *Principles of auditing and other assurance services*, The McGraw- Hill Companies.

Članak je primljen: 20. 08. 2011. godine.

Članak je prihvaćen za objavljivanje: 20. 09. 2011. godine.

